

Bir İhtiyaç Tanımlaması: Cep Telefonu ve Bilişim Sistemleri Etiket Kuralları

Önder İlgili¹

Bilişim teknolojileri, internet ve bir araç olarak cep telefonları gündelik yaşamımızı her geçen gün daha çok etkiliyor. Bu teknolojilerin dayandığı bilim dallarında teknolojinin özelliklerini daha üstün kılmaya yönelik çabalar sürerken, bu teknolojilerin hızla yaşama geçirildiğini, kullanıma sunulduğunu da gözlemliyoruz. Bildiğiniz gibi biyoetik bu geliştirme ve kullanıma girme sürecine ahlaki bir yol gösterme çabasıdır. Etik bir değerlendirme yapabilmenin ön şartı da değerlendirilen yaşıntının çok yönlü ve detaylı bilgisidir. Etik değerlendirmeye ışık tutabilecek düzeyde bilimsel açıklamalar, deneyim birikimi çoğu yeni teknoloji için henüz çok yetersizken, öngörüye sınırlı imkan tanıyan böyle bir zeminde etik değerlendirmeler yapılmaya çalışılmaktadır. Bilişim teknolojileri gibi uygulamaların hayatın neredeyse her alanına nüfuz ettiği konularda ekolojik, toplumsal ve bireysel boyutları içeren kapsamlı değerlendirmeler yapmak büyük emek ve zaman gerektirmektedir.

Bilişim teknolojileri insanların insanların işlerini daha kısa zamanda, daha kolay yapmaları, daha iyi bir yaşama kavuşabilmeleri için bir araç niteliği taşımaktadır. Cep telefonları da bu kapsamda bulunan konumdan bağımsız olarak çok sayıda kişi ile hızlı biçimde iletişim kurma imkanı sunmaktadır. Akıllı cep telefonları sahip oldukları işlemci ve hafıza kapasitesi ile bilgi depolama ve işleme kapasitesine sahiptirler. (1) Cep telefonları sesli telefon görüşmesi yanında, yeni kazandırılan wi-fi bağlantı yolu ve GSM şebekesi tarafından sağlanan hızlı bağlantı olanağı ile internete erişimde aracılık sağlamak açısından da öne çıkan platformlar olmuşlardır. Türkiye İstatistik Kurumu Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması sonuçlarına göre 2021 yılında hanelerin %92'sinde evden internet erişiminin sağlanmış olduğu saptanmıştır. 16-74 yaş grubu bireylerin %85'i interneti düzenli olarak (hemen her gün veya haftada en az bir defa) kullanmaktadır. (2) Cep telefonları günümüzde sesli ve yazılı iletişim, video konferans, sosyal medya platformlarındaki etkileşimleri sürdürme, fotoğraf/video çekme, izleme, müzik dinleme, GPS destekli yol ve adres bulma, bankacılık işlemlerini gerçekleştirme ve buna bağlı olarak

¹ Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı, Hacettepe Üniversitesi Biyoetik Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi. ilgili@hacettepe.edu.tr

internet üzerinden alışveriş yapabilme, çevrimiçi ve çevrimdışı oyunlar oynama gibi pek çok işleve kavuşmuşlardır. (1,3) Bu işlevlere çoğu ücretsiz olarak ulaşılabilen uygulamalar da eklendiğinde kullanım alanını sınırlandırmak neredeyse olanaksız hale gelmektedir.

Yaşamda gittikçe daha çok yer alan cep telefonlarının sağladıklarının yanında bireylere yönelik olumsuz etkileri de literatürde yer bulmaya başlamıştır. Göz sağlığı ile ilgili sorunlar, kamburluk, eklem ve postür bozuklukları, obezite, psikolojik boyutta dikkat bozukluğu, bağımlılık, huzursuzluk, stres, kaygı, depresyon, empati bozukluğu sıklıkla dile getirilmektedir. (3,4) Bu listeye yenilerinin eklenmesi olası görünmekle birlikte, mevcut çalışmalar uzun vadeli güvenilir öngörüler sağlamaktan uzaktır. Son olarak yaşadığımız COVID-19 pandemisi döneminde hastalığın kökenine dair dedikodular ve komplo teorileri 5G iletişim altyapısının etkilerini de şüphe edilenler arasına dahil etmiştir. (5) Bu durumun yeni teknolojilerin olası etkileri hakkındaki bilgi eksikliği, belirsizlik algısı ve buna karşın bu teknolojilerin uygulamaya sokulmasının çok hızlı olmasının bir sonucu olabileceği düşünülebilir.

Bilişim teknolojileri bireysel yaşamımız üzerinde önemli etkileri olduğu kadar, diğer insanlarla günlük etkileşim kalıplarımızı ve bunların üzerine oturan büyük ölçekli toplumsal düzeni de etkilemektedir. (1) Bauer'ın "Cep telefonları sürekli bağlantı olanağı sunarken, kimi zaman kullanıcılarını içinde bulundukları andan koparacak derecede bağlantılı kılmaktadır" ifadesi, bu cihazların sosyal yaşamın normları ile uyumunu değerlendirmemiz gerektiğini düşündüren özlü bir ifadedir. (6) Değişimin hızından kaynaklanan zaman baskısı, katkı sağlayan kurum ve insan gücü eksiklikleri ile etik değerlendirmeler kimi zaman bireysel ve teknik yönlelere ağırlık verilebilmekte, toplumsal boyut hakim küresel yaşam tarzı çerçevesine sıkıştırılabilmektedir. Bu bağlamda cep telefonu ile ilgili toplumsal normlarımızla uyumlu ahlak ve etiket kurallarını oluşturmaya yönelik çalışmalara ihtiyaç vardır. Ülkemiz güncel bilim yazınında cep telefonu kullanımının sosyal boyutları ile ilgili çeşitli grupları ağırlıklı olarak öğrencileri ve gençleri "nomofobi" (*nomophobia*) ve "sosyotelizm" (*phubbing*) kavramları açısından ele alan çalışmalara rastlamak mümkündür.

Nomofobi en sade ifadesi ile akıllı cep telefonundan mahrum kalma korkusu olarak tanımlanmaktadır. Kavramın ortaya çıkışı 2008 yılında İngiltere'de yapılan bir araştırmaya

dayandırılmaktadır. (3) Ejder ve arkadaşları bir grup üniversite öğrencisi ile Nomofobi Ölçeği (NMP-Q), Liebowitz Sosyal Anksiyete Ölçeği (LSAÖ) kullanılarak yap yaptıkları çalışmalarında öğrencilerin %55,9'unun orta düzeyde nomofobik olduklarını ortaya koymuşlardır. (4,7) Bu nitelikteki çalışmalar insanların giderek artan oranda cep telefonlarına bağımlı hale geldiklerini düşündürmektedir. Nomofobiye sahip bireyleri belirlemede değerlendirmesi gereken altı ölçüt önerilmiştir:

1. *Bir cep telefonunu düzenli olarak kullanmak ve cep telefonu ile uzun süreli zaman geçirmek, bir veya daha fazla cihaza sahip olmak ve her zaman bir şarj cihazı taşımak.*
2. *Telefonu kaybetme düşüncesi, telefonun yanında bulunmaması/başka bir yerde unutulması durumu, mobil internetin çekmemesi, bataryanın bitmesi ya da internet hakkının bulunmaması gibi sebeplerle kullanamama durumunda kaygılı ve gergin hissetme ve telefonu kullanmanın yasak olduğu yer ya da durumlardan mümkün olduğunca kaçınmak.*
3. *Mesajların veya çağrılarının gelip gelmediği görmek için gündelik yaşanda sorun oluşturacak düzeyde telefonun ekranına bakmak.*
4. *Cep telefonunu sürekli erişebilmek için uyurken bile cep telefonunu yakınında ve açık tutmak.*
5. *Anksiyete ve strese yol açabilecek insanlar ile yüzyüze etkileşime girmek yerine teknolojik araçlar ile etkileşime girmeyi tercih etmek.*
6. *Cep telefonu kullanabilmek için borca girme veya büyük harcamalar yapmak. (7)*

Nomofobinin kendi başına bir bağımlılık olarak tanımlanmasını öneren araştırmacılar yanında, bunu ilgili kişilere dair sosyal ve psikolojik diğer etkenlerin bir sonucu olarak değerlendirerek ayrı bir bağımlılık olarak tanımlanmasına karşı çıkan görüşler de bulunmaktadır. (7) Nomofobinin bağımlılık değil bir davranış problemi olarak ele alınması durumunda bu davranışlara yön veren normların ve ilişki kalıplarının etik açıdan analizinin sorunun çözümüne katkı sağlayabileceği öngörülebilir.

Üzerinde durulan diğer bir kavram olan sosyotelizm ise diğer insanlar arasında bulunurken, iletişim kurmak yerine akıllı cep telefonuna odaklanmak olarak tanımlanmaktadır. (3) Sosyotelistlerin iletişim sorunları yaşadıkları, cep telefonları ile ilgilenirken göz teması kurmadıkları, ifade edilenleri eksik anladıkları, algılarını çevrelerinde olan bitene kapattıkları aktarılmaktadır. Sosyotelizmin iz düşümünde, bir arada bulunulan kişilere saygısızlık etmiş olma, umursamazlık gösterme, sanal dünyayı yaşamın kendisine tercih etme gibi tartışmalar sürmektedir. (8)

Sorunlu olarak gördüğüm bir başka boyut olan cep telefonları nedeni ile bölünme (*interruption*) ülkemizde henüz tam çalışılmamış bir konu olarak görünmektedir. İşveren tarafından erişilmeme hakkına değinen bir çalışma bulunmaktadır. (9) Yakın zamanda Merkezimizde tamamlanarak yayın aşamasında bulunan bir başka çalışmada ise sağlık çalışanları bilişim sistemleri ilişkisi “sanal kaytarma” kavramı açısından ele alınmıştır. Bölünme, zamanın etkin kullanımının ve verimliliğin önünde önemli bir engeldir. Cep telefonlarının bu olguda artan bir rol oynamakta olduğunu düşünüyorum. Bölünme gerek telefon sahibi gerekse aynı ortamı paylaşan diğer bireyler için sorun oluşturmaktadır. Günümüzde cep telefonlarının takip edilmesi gereken pek çok uygulama, ileti alışverişinde kullanılan çeşitli mesajlaşma platformları, çoklu simkart yuvası ile birden fazla telefon hattını barındırması söz konusudur. Bunlar da yetmezmiş gibi bazı kişiler çoklu cep telefonu sahibi ve kullanıcısıdır. Yönlendirme fonksiyonu ile, kes yapıştır yöntemi ile çok kısa sürede oluşturulan içerik açısından yoğun iletiler ulaştıkları kişilerden hazırlanma ve iletilmelerinin çok üzerinde bir zaman talebi oluşturmaktadır. Bu talebin gerek gönderici ve gerekse alıcılar tarafından ne derece farkında olduğu soru işaretlidir. “Aman ne var! İstemezse bakmaz” düşüncesi geleneksel iletişim kalıplarımızda yer alan, karşıdakinin söylediklerini dinlemenin o kişiye verilen değer ve saygının bir gereği olduğu anlayışı ile çelişmektedir. İşlenmesi, önceliklendirilmesi gereken ileti yükü artık bir insanın etkin olduğu zaman diliminin haddinden fazlasını işgal eder düzeye gelmiştir. Önceliklendirme değer biçmenin çok zaman alacağından hareketle bu amaca yönelik yazılımlar, uygulamalar geliştirilmeye çalışılmaktadır. (10)

Teknoloji ile yapıp ettiklerimizin verdiği mutluluk sarhoşluğu bize bu uğraşın, insanların, hatta tüm varlıkların daha iyi koşullarda olmalarını sağlamanın bir aracından ibaret olduğunu

unutturmamalıdır. Giderilemeyen etik kaygılar, günümüzde hızı giderek artan değişimin gelişimle eş anlamlı algılanmasının sonucu kimi zaman tutuculuk olarak da nitelenebilmektedir. Korkarım mevcut anlayış ve koşullarda az sayıda meslektaşımız ile sunmak durumunda kalacağımız hizmet, etik açıdan yol gösterici olarak olumsuzluklardan korumak yerine, yaşanacak trajedilere insanlığı götüren sürecin düşünce ve eylem dizgesinin ahlaki analizi olabilir.

Kaynaklar

1. Kurt Cankurt M. Bilişim Teknolojilerinin Gündelik Yaşama Etkileri: Etik Sorunlar Açısından Bir Sorgulama. *Uluslar Bilişim Teknol ve Felsefe Derg.* 2018;1(1):59–81.
2. TÜİK. Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması, 2021 [Internet]. Türkiye İstatistik Kurumu. [cited 2021 Dec 14]. Available from: [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Survey-on-Information-and-Communication-Technology-\(ICT\)-Usage-in-Households-and-by-Individuals-2021-37437](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Survey-on-Information-and-Communication-Technology-(ICT)-Usage-in-Households-and-by-Individuals-2021-37437)
3. Aykaç S, Yildirim Ş. Gelişen Dünyada Nomofobi ve Sosyotelist Olma- Sosyotelizme Maruz Kalmanın Etkileri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Derg.* 2021 Mar 15;21(1):243–56.
4. Ejder Apay S, Özdemir S, Uslu S, Güven R, Gürol A. Üniversite Öğrencilerinde Nomofobi ve Sosyal Anksiyete Düzeylerinin Karşılaştırılması. *Acibadem Univ Sağlık Bilim Derg.* 2020 Sep 9;11(4):701–5.
5. Bruns A, Harrington S, Hurcombe E. ‘Corona? 5G? or both?’: the dynamics of COVID-19/5G conspiracy theories on Facebook. *Media Int Aust.* 2020 Nov;177(1):12–29.
6. Bauer RJ. Cell Phone Dependency, Uses And Etiquette Across Generations [Master Thesis]. [Towson, Maryland, USA]: Towson University, Department of Mass Communications; 2013.
7. Adıgüzel A. Üniversite Öğrencilerinde Gündemi Kaçırma Korkusu, Problemlili Akıllı Telefon Kullanımı, Problemlili İnternet Kullanımı ve Yaşantısal Kaçınmanın Cep Telefonu Bağlantısını Kaybetme Korkusuna Yönelik Modelin Sınanması Muğla İli Örneği [Master Thesis]. [Muğla]: T.C. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı; 2018.
8. Karadağ E, Tosuntaş ŞB, Erzen E, Duru P, Bostan N, Mızrak Şahin B, et al. The Virtual World’s Current Addiction: Phubbing. *Addicta Turk J Addict* [Internet]. 2016 Nov 30 [cited 2021 Dec 23];3(2). Available from: <http://www.addicta.com.tr/en/the-virtual-world-s-current-addiction-phubbing-1350>

9. Çatalkaya DU. Kişisel Yaşamı Kapsamında İşçinin, İşverence “Ulaşılabilir Olmama” Hakkı. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecm. 2016;74:733–51.
10. Vilwock W, Madiraju P, Ahamed SI. A System Implementation of Interruption Management for Mobile Devices. In: 2013 IEEE 16th International Conference on Computational Science and Engineering [Internet]. Sydney, Australia: IEEE; 2013 [cited 2021 Dec 20]. p. 181–7. Available from: <http://ieeexplore.ieee.org/document/6755215/>